

SCIENCE, ETHICS, ART

A hundred year ago, E. Durkheim, who thought that the most specific characteristics of French philosophy was Cartesian philosophy. He criticized this philosophy and said that the most serious problem that prevents solidarity perception is the point of view which is gained by the children and if we want to fight with this problem we should use scientific educational methods. We called this scientific education "simplified rationalism". The most important characteristics of this type of philosophy is It thinks that the only truth is itself. Because of that it claims that the world is a simple place, it is very easy to conceive it, and it can be solved with mathematical operations.

In last 30 or 40 years most part of the scientific ideas in modern societies, especially in social sciences, carried away by the magic of technology and we can say that it is not free from this magic. From this point of view it will not be wrong if we agree on Baudrillard's simulation universe is at the same time modern societies scientific hesitation period. It is the most appropriate time for Turkish and similar societies' researchers to participate in universal knowledge production personally or collectively.

Key Words: Science, ethics, art

Anahtar Kelimeler: Bilim, Ahlak, Sanat

Bundan yüzyıl önce E. Durkheim, Fransız düşünce yapısının en belirgin özelliklerinden biri olarak gördüğü Kartezyen düşüncenin basitleştirici mantığını radikal bir şekilde eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

Dayanışma duygularının oluşmasını engelleyen ve bilimsel eğitim aracılığıyla mücadele edebileceğimiz çok ciddi bir sorun varsa o da çocuğa kazandırılan bakış açısıdır. Bu bilimsel eğitime: basitleştirici rasyonalizm diyoruz. Böyle bir düşünce yapısının en önemli özelliği yalnızca kendini gerçek sanması ve bu yüzden de dünyayı basit, nitelik ve özgünlük yoksunu bir yer olarak algılayarak bir bakışta onu kavrayabileceğini, matematiksel işlemlerde olduğu gibi onu anında çözebileceğini düşünmesidir. Bu bakış açısı doğrultusunda düşünüldüğünde gerçekliğe özgü bir unsur ancak hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde kavradığında açıklanabilmektedir. Örneğin bedenimizde gerçek olan tek şey; atomdur. Basit, bölünmez, renksiz, kokusuz, sessiz, biçimsiz, boyuttan yoksun, soyut evrenin basit belirleyicisi olan atomdan başka

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü-İZMİR

gerçek yoktur denilmektedir. Oysa çok karmaşık nitelikler olarak sayılabilecek ses, koku, biçim, vb şeyleri biz ancak birbirine karışmış bir şekilde algılayabiliyoruz. O zaman sorun nedir? Bu türden basitleştirmelerin nedeni şeyleri olması gerektiği gibi değerlendirme olanağından yoksun olmamızdır. Onlara dışarıdan ve uzaktan, üstelik duyarlı araçlar yardımıyla ulaşabildiğimizden bize hiçbir noktasını açık seçik bir şekilde belirleyemediğimiz nebular gibi görünmektedirler. Onları bu türden bir anlayışa dayanarak çözümlendiğimizdeyse bu sis perdesi ortadan kalkmakta, sahip olduğumuz özel bakış açısının ürünü olan gerçekliği örten bulutlar dağılmakta ve bütünsel, bölünmez, karmaşık bir görünüm arz eden kütle yavaş yavaş birbirlerinden ayrılabilen ve oldukça basit unsurlardan oluşan bir takımyıldızına dönüşmektedir. Birbiri içine geçmiş, birbirlerinden ayrılması imkânsız görünen özellikler yerine matematiksel denilebilecek özelliklere sahip bir sistemle karşılaşılabilir. Özetle modern çağda, bu türden bir tavrın en önemli ve ünlü temsilcisinin Descartes olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de Descartes'a göre aklın açık ve seçik bir şekilde kavrayabildiğinden başka bir gerçek yoktur. Açık ve seçik bir şekilde kavranabilen bir şeyse matematiksel bir basitliğe sahiptir.

Böyle bir bakış açısı yalnızca bilgin ve filozoflarla kısıtlı kalsaydı burada sözünü etmeye gerek kalmazdı. Oysa çeşitli nedenlerin de etkisiyle bu basitleştirici yaklaşım biçimi Fransız düşünce biçiminin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. Bu tür bir düşünce biçimi ilke olarak her ne kadar şeyleri kuramsal bir şekilde tasarlamının ötesine geçemiyorsa da gündelik ve özellikle de ahlaki yaşam üzerinde önemli sonuçlara yol açmıştır. Gerçekten de toplum inanılmaz karmaşık bir bütündür. Oysa bu bütüne basitleştirici rasyonalizmin bakış açısıyla yaklaştığımızda böyle bir karmaşıklığın mevcut olmadığını, toplumda yalnızca basit, açık ve kolaylıkla anlaşılabilir olanın bir gerçekliğe sahip olduğunu kabul etmek gerekir ki, bu açıklamaya uygun olabilecek tek karşılık birey dediğimiz varlıktır. Toplumda gerçek olan tek varlık bireydir. Öyleyse toplumun kendi başına bir anlamı yoktur. Kendiliğinden denilebilecek bir gerçekliğe tekabül etmemekte, bir araya gelmiş olan bireyler topluluğunu ifade eden kolektif bir terim olmanın ötesine geçememektedir. Bu durumda ahlaki etkinliğimizin de bir anlamı kalmamaktadır. Toplumunu sevebilmemiz, kendimizi ona adamamız, davranışlarımızı ona göre ayarlayabilmemiz için onun bir sözcük, soyut bir terim değil yaşayan, kendisini oluşturan bireylerinkinden farklı özel bir yaşantıya sahip bir gerçeklik olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Toplum ancak bu koşulla bizi içine kapanmış olduğumuz kişisel evrenden çekip alabilir ve ahlaki bir amaç görevini yerine getirebilir. Böylelikle gerçeğin çarpıtılmış bir sunumunun eylemi nasıl etkileyebildiğini ve bu yanlısın düzeltilmesinin neden bu kadar önemli olduğunu anlayabiliyoruz. Bilimsel düşünce bu konuda bize yardımcı olabilir. Bunun için hangi yöntemlere başvurulması gerektiğini göreceğiz.(Ahlak Dersleri,

XVI. Ders)

İnsanların genelde her zaman için en kolay çözüme meyilli varlıklar olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, Kartezyen düşüncenin Fransa'nın sınırlarını çoktan aşarak dünyadaki pek çok toplum tarafından kabul görmüş olduğunu söyleyebiliriz. Yüzyıl önce bu basitleştirici düşünce yapısıyla mücadele etmeye başlayan Fransa'nın günümüz itibarıyla bu düşünce yapısından belli ölçülerde uzaklaşmış olduğu ancak bu kopuşun radikal bir görünüm arz edip, etmediğini söylemenin güç olduğunu belirteceğiz. Ancak somut olan bir olgu varsa o da sosyal bilimlerin alanında yirminci yüzyılın ikinci yarısına Fransız düşünce adamlarının damgalarını vurmuş olduğudur.

Türkiye'de bu basitleştirici mantığın özellikle akademik dünyada halen oldukça yaygın olduğu ve bu durumun da toplumsal gelişme önündeki en önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Toplumumuzun pratik zekâsının dünya ülkeleri arasında en ön sıralarda bulunduğu kuşku yoktur. Türkiye toplumunun en önemli özelliklerinden biri uzun vadeli düşünceden yoksunluktur. Sorunları kısa vadede çözme eğilimi, anlık çözümler üretilmesine yol açmakta ancak çözüldü sanılan sorunlar bir süre sonra daha da büyümüş olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Son elli yılda liranın başına gelenler bu konudaki en önemli öykülerden biridir. Kartezyen özelliklere sahip bu 'bilimsel düşüncenin' toplumsal gerçekliği basit bir olgu olarak kabul etmesi ülkenin ahlaki ve bilimsel açıdan gelişmesine önemli darbeler vurmaktadır. Durkheim, Fransa bağlamında bunun tarihsel nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

XVII. yüzyılda basitleştirici düşünce önceleri fiziksel dünyaya özgü şeylere uygulanıyordu. O dönemde henüz kutsal olarak kabul edilen toplumsal ve ahlaki dünya laik yani bilimsel düşüncenin etki alanı dışında kalıyordu. XVIII. yüzyılda bilim bu alanlarla da ilgilenmeye başlamıştır. Zamanla daha güçlenen ve hırslanan bilim bu alanlara da el atma cesaretini göstermiş ve toplumsal olaylarla ilgilenmeye başlamıştır. Bir toplum ve ahlak felsefesi oluşturulmuştur. Ne var ki, XVIII. yüzyıl bilimi XVII. yüzyıl biliminin ürünüdür. Bu bilimsel düşünce de aynı kafa yapısının ürünüydü. Dolayısıyla toplumsal evreni incelerken karşılaştığı yeni sorunlara, yüzyıl öncesinde maddi dünyayı incelerken başvurduğu basitleştirici yöntemle çözümler aramıştır. İşte bu yüzden o dönemin toplumsal felsefesi temelinde atomistik bir nitelik taşımaktadır. Dönemin en iyi kuramcısı olarak nitelendirilebilecek Rousseau için toplumda gerçek olan tek varlık vardır: Birey. Keza toplumun nasıl bir şey olduğunu anlamak için tarihi sorgulamak ve toplumun nasıl oluştuğunu ve hangi yönde ilerlemek istediğini anlamaya çalışmak gibi kaygıları yoktur. Onun için insanın nasıl bir toplum istediği sorusunu sormak yeterlidir. Ona göre toplumsal düzen yasalarının belirlendiği ölçüde yönlendirilebilecek, tarihsel bir gelişmenin ürünü değildir. Toplumsal düzen bireysel iradelerin ürünü olup, bu iradeler toplumsal sözleşme denilen ve koşulları pazarlığa tabi olan bir sözleşmeyle birbirlerine bağlanmaktadır. Dolayısıyla bu bireysel iradeler ne yapacaklarına karar verebilmek için önce

kendi varlıklarının bilincine varmak ve kararlı olmak zorundadırlar. Bu eğilimin karşıt bir eğilim tarafından kısmen başarısızlığa uğratılmış olduğunu biliyoruz. Fransa toplumu o dönemde kendi varlığı ve birliğinin bilincinde olan bir toplumdur, zaten biz de bu yüzden Devrimi gerçekleştiren insanların ahlaki ve politik ayrıcalıklara karşı göstermiş oldukları tepkiye dayanarak Devrim hareketinin büyük bir ulusal yoğunlaşma hareketi olduğunu söyleyebiliyoruz. O ana kadar insanların çoğunu tüm haşmetiyle egemenliği altında tutmuş olan bireysel çıkarlar üzerine kurulu yasal düzene bir son verilerek, kolektif çıkarların üstünlüğü görülmemiş bir heyecanla savunulmuştur. Bu duygunun kuramcılar kadar Devlet adamlarını da etkisi altına almış olduğunu biliyoruz. Rousseau tüm yurttaşların fiziksel yasalara boyun eğme gibi boyun eğecekleri, nesnel ve tüm bireysel iradelere boyun eğdirebilecek, doğa yasaları kadar güçlü, bir yasa düşlemektedir. Aynı dönemde kendini dayatan basitleştirici önyargıya ortaya çıkan sorunların bu şekilde çözümlerini engellemekteydi zira karşıt amaçlar üzerine oturmaktaydı. Gerçekten de bu bakış açısı toplumda bireylerden başka bir gerçek bulunmadığına ve toplumun bu bireylerden oluştuğuna, onlar nasıl bir toplum isterse öyle bir toplum oluşacağına açıkça inanıyordu. Oysa bireyin bu durumda, bireylerin boyutlarını aşan bir toplumsal düzen; bireysel iradelerin bireysel iradeleri egemenliği altına almaya çalıştığı bir yasal düzen kurabilmesi mümkün müydü? Eğer yasa bireysel iradelerin ürünüyse, sonsuza dek bu yasaya egemen olacak iradelerden ona boyun eğmesi beklenebilir mi? Bir takım kombinasyonlar aracılığıyla birbirleriyle uyulaşabilmesi olanaksız terimleri birbirleriyle uyulştırma denemesinden vazgeçmek gerekiyor. Bu temel çelişkinin devrimci çalışmayı belli ölçülerde engellediği ve onu ulaşabileceği tüm sonuçlara ulaşmaktan alıkoymuş olduğunu söyleyebiliriz.

Tarih Fransız kafa yapısındaki bu değişikliğin ne türden ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir. Özellikle de bizim laik bakış açımızdan bakıldığında tehlikenin büyük ve ihmal edilemeyecek kadar ciddi olduğu, kendisiyle mücadele edilmesi gerektiği görülmektedir. Zira unutulmaması gereken bir nokta varsa o da bireye kendini aşan bir amaç edindirebildiğimiz, her türlü ahlaki yaşamın kökeninde yer alan kendini bir şeylere adanma ve özveride bulunma gereksinimine yanıt verebilecek idealler sunabildiğimiz ölçüde laik bir eğitim düzeni oluşturabileceğimiz gerçeğidir. Toplum bir görünümünden ibaretse o zaman ahlaki gerçekliğin bireyle sınırlanmış olduğu söylenebilir. Bu durumda birey kendini neye adayacak, ne için özveride bulunacaktır? Toplumun, yalnızca bireylerden oluşmakla birlikte, basit bir görünümünden başka bir şey, kendine özgü bir gerçekliğe sahip, sevlilmeye ve kendisine hizmet etmeye değer bir varlık olduğunu anlayabilmek için bu basitleştirici önyargıdan kurtulmak gerekmektedir. En azından şeylerdeki gerçeklik payının onların görünürdeki basitlikleriyle doğru orantılı

olmadığını anlamak gerekmektedir. Burada göğüs göğse mücadele edilmesi gereken bir zihniyet vardır. Çocuğun, şeylerin gerçek anlamdaki karmaşıklığını hissetmesini sağlamakla yetinmeyip, bu karmaşıklık duygusunun bir anlamda onun organik, doğal bir parçası haline gelmesi ve kafasında bir kategori oluşturması da sağlanmalıdır. Bunun için pratik yararları olan entelektüel bir eğitim almak gerekmektedir. Bilimsel bilginin öğretilmesi bu entelektüel eğitime katkıda bulunmalıdır. Bilimsel bilgiden anlaşılması gereken şey ilke ve yöntem olarak basitlik üzerine kurulu matematik bilimlerini değil fizik ve doğa bilimlerini anlamak gerekmektedir. Bu bilim dalları hiç kuşkusuz fiziksel dünyaya ait şeylere özgü karmaşıklığın farkına varılmasını sağlayabilir ancak bu duygunun toplumsal egemenliğine doğru genişletilmesi için önce doğadaki gelişmemiş düzenlerin egemenliğini açıklama konusunda belli bir aşamaya gelerek yerleşik, oturmuş bir görünüm kazanmak durumundadırlar.(a.g.y. XVII. Ders)

Bu açıklamalar bilimsel düşüncenin toplumsal yaşamı nasıl olumsuz bir yönde etkileyebileceğini ve böyle bir düşünce biçimi genelleştiği takdirde ortada toplum diye bir şeyin kalmayacağını bir başka deyişle bir arada yaşayan tek tek varlıklardan oluşan bir topluluktan söz edilebileceğini göstermektedir. Burada bilimsel yaklaşımın yanlışlığının toplumsal açıdan ahlaki bir zafiyete yol açabileceği düşüncesinden kaçabilmek olanaksız gibidir:

Şeyleri bu şekilde en küçük ayrıntısına kadar açıklamaya kalkışmamın nedeni, sorunun kuramsal açıdan önemli olduğunu düşünmemdir. Amacım okuyucunun bu tür bir zihinsel tavrın yol açabileceği önemli yanlışlıkları görmesini ve bunlardan kaçmasını sağlamaktır. İnsan ancak kolektif bir yaşamın içinde yer almak istediğinde ahlaki bir davranış sergiler demiştik. Oysa bunun için önce bir kolektivitinin bulunması gerekmez mi? Oysa topluma bu basitleştirici bakış açısı doğrultusunda baktığımızda ortada toplum diye bir şeyin bulunmadığını görürüz. Gerçekten de toplum karmaşık bir bütün olduğundan, bu karmaşık bütünün önce bir görünümden ibaret olduğunu kabul etmemiz ve daha sonra bu kolektif varlığa bir gerçeklik kazandıracak şeyin kendiliğinden denilebilecek bir basitlik, belirginlik ve açıklık olduğunu anlamamız gerekir. Topluma özgü en basit unsurun birey olduğunu biliyoruz. Öyleyse toplumda onu oluşturan bireylerden başka bir gerçek bulunmadığını, toplumun kendine özgü bir kişilik, duygular ve ilgi alanlarına sahip olmadığını kabul mü edeceğiz? Bu şekilde gerçek bir atomculuğa ulaşılmaktadır. Çünkü bu durumda toplum dediğimiz şey dışsal anlamda bir araya gelmiş, bir bireyler topluluğuna verilen kolektif isimden başka bir şey olamayacaktır. Oysa akıl ürünü bir varlıktan kimse hoşlanmamaktadır. Söz ürünü bir varlığa bizim gibi gerçek, somut ve canlı varlıkları kurban etmenin bir anlamı olabilir mi? Kendimizi topluma adayabilmemiz için onun bizden daha üstün bir ahlaki güce sahip olduğunu ve

bizi egemenliği altına almış olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Oysa bireyin tek toplumsal gerçek olarak kabul edildiği bir evrende toplumsalın böyle bir saygınlık ve stnlge sahip olabilmesi mümkün müdür? Bu durumda biz toplumun egemenliği altında değil toplum bizim egemenliğimiz altında demektir. Zira varsayımsal olarak bizim onayladığımızdan başka bir gerçeklik olamaz. Bu yüzden gerçeklik bizim var olduğunu söylediğimiz şeydir. Böyle bir yaklaşım bizden önceki kuşakların iradelerinin bizimki üzerinde hiçbir etkisi bulunmadığını kabul etmek demektir. Zira nceki kuşaklan oluşturan kişilikler artık yoktur, dolayısıyla güncel gerçekliğin yaşayan bir parçası olmaları söz konusu değildir. Geçmişe özgü geleneklerin geleceği belirlediğini kavrayabilmek için, aradan birçok kuşağın gelip geçmiş olmasına karşın, bu geleneklerin bireyleri egemenlikleri altında tuttuklarını kabul etmek gerekmektedir. Oysa yalnızca bireylerden ibaret bir evrende tarihin her anında toplum bir bireyler topluluğu şeklinde tezahür etmek durumundadır. Descartes'ın Tanrısı dünyayı her saniye nasıl yeniden yaratıyorsa, bu bireyler de toplumu sonsuza dek her an yeniden yaratıyorlar demektir. Bir an için herhangi bir nedenle irademiz aniden yn değiştirmek zorunda kalacak olsa demek ki tüm toplumsal yapı bir anda okecek ya da başka bir görünüme bürünecektir. Yasa koyucuya atfedilen tanrısal gle, bu önyargının sürüp gitmesine neden olan şey işte budur. Eğer toplum bireysel iradelerin matematiksel bir toplamından başka bir şey değilse, bu durumda toplumun doğasının değişip, yepyeni bir görünüme bürünmesi için bu bireylerin bir araya gelerek böyle bir karar almaları yeterli olmak durumundadır. Oysa günümüzde herkesi bir araya getirdiğimizi varsaysak bile fizik yasalarını değiştirebilmek mümkün değildir. Günümüzde bir Devletin yurttaşları ekonomik ya da politik bir devrim konusunda görüş birliği içinde olsalar bile, bu devrimin, o toplumun yaşam koşulları ve doğası tarafından içselleştirilmediği sürece başarısızlıkla sonuçlanabileceğini pek az insan görebilmektedir. Her ne kadar Fransa yurttaşlarının büyük bir çoğunluğu aşağdaki devrimlerden biri ya da ötekinden yana tavır koymak istese de, yine pek az insan Fransa'ya ancak birkaç yüzyıl içinde hayata geçebilecek toplumsal bir anayasa kazandırmaya kalkışmanın, en azından Fransa'yı bir Ortaçağ anayasasına geri götürmek kadar g bir iř olduğunu bilmektedir. Acaba kaç kişi iradelerimizin şeylerin g ve zorunlu yasalara toslayıp darmadağın olacağından; mevcut toplumsal düzeni yok etsek bile tanımı gereği sıfırdan bir düzen oluşturabilmenin mümkün olamayacağından hla kuşku duymaktadır? Bu durumda kendi başına bir anlam ifade etmeyen ve sonsuza dek bizim iradelerimize bağımlı kalacak bir düzenlemeye insan nasıl bağlanıp, boyun eğebilir?(a.g.y. XVII. Ders)

Özetle basitleştirici bir bilimsel mantık gerçeği/gerçekleri/gerçekliği arpıttığında, bunun topluma inanılmaz zararlar verebileceği anlaşılmaktadır. Durkheim, gerçekliğin özellikle de toplumsal gerçekliğin inanılmaz karmaşık bir şey olduğunu söylemektedir. Kartezyen bakış açısı böylesine karmaşık bir (tarihsel-toplumsal) yapıyı zddğn

sandığında bilimsel gelişme bu bakış açısı üzerine oturacağından, burada gerçek bir bilimsel gelişme yerine bir yerinde saymadan söz etmek daha doğru olacaktır. Aslında bu yerinde saymadan daha da kötü bir şey olacaktır çünkü bilimsel düşüncenin bu olduğunu sanacak genç kuşaklar bu yanlışlıklar zincirini sürdürmek durumunda kalacaklar ve bu bilim adamlarına güvenen toplumsa bir açmaza doğru ilerlediğini göremeyecektir. Durkheim'dan yüzyıl sonra Marksist düşüncenin böyle bir kartezyen görünüm sunduğunu ve materyalist diyalektik adı altında insanlığın tarihsel ve toplumsal evrimini yanlış bir şekilde yorumlamış olduğu görülmektedir. Marksist düşünce Descartes'tan bir adım önde olmakla birlikte tarihsel-toplumsal açıklamasını gerçek ve doğru bir şekilde yapmış olmaktan uzaktır. Günümüz düşünce yapısı geçmişin sunduğu verilerden yararlanmak ancak aynı zamanda onları aşmak durumundadır ki, bu konuda şimdiden geleceğe yönelik önemli adımlar atılmış olduğu söylenebilir. Bir bakıma bilimsel yetersizliğin çok ciddi toplumsal bunalımlara yol açabileceğini görüyoruz. Durkheim, bilimsel bilginin ahlak eğitimindeki önemi üzerinde ısrarla durmaktadır.

* * *

Ünlü sosyologumuz bununla yetinmeyip estetik kültürün ahlak eğitimindeki yerini tartışmakta ve estetik kültürün iki yönlü bir etkiye sahip olabileceğinden söz etmektedir. Bir yandan ahlak da, sanat da idealisttir çünkü her ikisi de bireyi aşip geçen bir hedefe kilitlenmiş gibidirler derken; öte yandan ahlak gerçek dünyaya özgü eylemler, sanatsal düşsel evrene özgü imgeler üzerine oturmaktadır demektedir. Bu açıdan bakıldığında ikisi taban tabana zıt şeylere benzemektedirler. Bu yüzden sanatın herhangi bir ahlaki eylem gibi algılanmasının mümkün olmadığını, asıl önemli olanın çocuğa bilimsel düşüncenin aktarılması olduğunu söylemektedir. Çünkü bilimin amacı gerçekliğin açıklanması, çözümlenmesidir. Her eylem bir düşüncenin ürünü olduğundan, bilimsel/akılcı düşüncenin yol açacağı davranış da doğal olarak ahlaklı olacaktır. Çünkü ahlak demek akılcı (rasyonel) bir şekilde davranmak demektir. Oysa sanatın kendiliğinden böyle bir sonuca yol açma şansı yoktur çünkü onun gerçeği çözümlenmek, açıklamak gibi bir amacı yoktur. O gerçekte-gerçek ötesi bir yer arasını amaçlar. Bir illüzyon sunabildiği ölçüde sanattır. Gerçeğin birebir eşdeğeri haline geldiği anda illüzyon özelliğini yitirmektedir (Burada Baudrillard'ın Simülasyon kuramı devreye girmektedir).

Durkheim, bir yandan sanatın oyunla benzeştiğini çünkü insanın oyun oynarken bir sanat eserine bakarken olduğu gibi kurgusal, düşsel bir evren içine girmiş olduğunu söylemekte; bir yandan da ahlakın ciddi yaşam alanına özgü en önemli şey olduğunu dile getirmektedir. Ahlak da, oyun da insanı içine kapanmış olduğu tekillikten çekip alabilecek özelliklere sahip alanlardır. Ahlakı çocuğa bir oyun gibi sunduğunuz zaman onun yaşam içindeki ciddiyetini kavramasını bekleyemezsiniz demektedir. Bu yüzden sanatsal

etkinliğin insanın bilimsel eğitimi tamamladıktan sonra devreye girmesini önermektedir. Bilimsel bir eğitim sürecinden geçmiş yetişkin, olgun insan ahlaki açıdan belli bir düzeye ulaşmış insandır. Bu insanın boş zamanlarını çeşitli sanatsal etkinlik biçimleriyle değerlendirmesini son derece yararlı bulmakta ve desteklemektedir. Yapması gereken işi, görevi yerine getirmiş bir insanın arta kalan zamanı estetik haz alabileceği alanlara ayırmasında bir sakınca olamaz:

Gündelik yaşamın ciddi olan boyutunda, insan kötü anlamdaki baştan çıkartma girişimlerine karşı çalışma aracılığıyla direnmektedir. Oysa çalışma süresi sona erdikten yani yararlı bir görevi yerine getirdikten sonra da insan aynı türden girişimlere karşı direnmeyi ve moralini bozmadan kendi kendini oyalamayı bilmelidir. Bir sanat dalıyla ilgilenmiş, uğraşmış bir insanı bu türden bir tehlikenin beklemeyeceği söylenebilir...

Sanat, ahlaki özelliklere sahip olunmasını sağlamaz çünkü bu etkinlik kendiliğinden denilebilecek ahlaki bir ideale sahip değildir. Ahlaki açıdan olumlu bir unsur olarak değerlendirilemez. Sanat, insanda oluşturulmuş bir ahlak anlayışının kötü etkilerden korunması için bir araç görevi yapabilir...

Bu olay aynı zamanda bilimsel bilginin öğretilmesine neden bu kadar önem verdiğimizizi açıklar. Gerçeği hedefleyen ahlakın ciddi yaşam alanına ait olduğunu söyledik. Ahlakın bizden beklediği eylemler çevremizde gerçekten var olan varlıklar ya da şeylerle ilintilidir. Bu varlık ya da şeyleri ne kadar iyi tanırsak sonuç olarak bize verilen talimatları o kadar doğru bir şekilde yerine getiririz. Gerçekliği ne kadar derinden kavrarsak o kadar doğru davranma şansına sahip olabiliriz. Bize doğru olanı gösteren şeyse bilimdir. Bu yüzden ister ahlaki olsun isterse olmasın eylemi yönlendirecek bilgilerin alınabileceği tek kaynak bilimdir. Bilimsel bilginin öğretilmesinde ahlak bu yüzden bir öneme sahiptir.(a.g.y. XVIII. Ders)

* * *

Durkheim'in Modern toplumun sahip olması gereken ahlak anlayışı konusundaki önerileri zaman içinde tersine dönmüş gibidir. Modern toplumlar zaman içinde (XX. Yüzyıl boyunca) oldukça önemli maddi, teknolojik bir gelişme göstermişler ve buna koşut olarak bir iletişim evreni oluşturmuşlardır. XIX. Yüzyıldan miras alınan roman, dergi, gazete, fotoğraf gibi alanların gerçekle olan ilişkisi bir mesafe bilinci üzerine oturduğundan ve bütün bu alanlar çoğunlukla yetişkin insanları hedeflediğinden başlangıçta ahlaki açıdan herhangi bir önemli sapma söz konusu olmamıştır. Ne var ki zaman içinde Durkheim'in uyarılarının göz ardı edilmiş olduğu söylenebilir. Bu sürecin önemli unsurlarından biri de sinemadır. Başlangıçta popüler kültüre özgü bir dışavurum aracı olarak nitelendirilen sinema, devreye televizyonun da girmesiyle birlikte anormal (Baudrillard'ın deyimıyla "müstehcen") boyutlara varan bir üretim süreci içine girmiştir.

Başlangıçta boş zamanları değerlendirme olarak adlandırılabilen bir alan yaklaşık altmış yıllık bir zaman dilimi içinde devasa bir istihdam sektörüne dönüşmüştür. Modern toplumlarda sayıları neredeyse milyona varan insanlar bu alanda çalışmaya başlamışlardır. Bu insanlar başlangıçtan itibaren belli bir yaş dilimine ulaştıktan – yani belli bir bilimsel eğitim sürecinden geçtikten- sonra bu sektörün içine dâhil olmaya başlamışlardır. Ancak bu insanların önemli bir kısmının hedefi çocuklar olmuştur. Sinema ve televizyon seyircisinin önemli bir kısmını hep çocuklar oluşturmuştur. Günümüz Amerikan sineması ve televizyon kanalları bu konuda önder olmayı sürdürmektedirler.

Okulda bilimsel/ahlaki bir eğitim süreci içinden geçmekle yükümlü olan çocuklar neredeyse okulda harcadıklarından fazla bir zaman dilimini televizyon karşısında harcamaya başladıktan sonra ahlaki açıdan sorunlar çıkmaya başladığı söylenebilir. Durkheim: Sanat gerçeğin kendisi değildir. Sanatçının yeniden canlandığı varlıklar doğrudan gerçekliğin içinden çekilip alınmış olsalar bile onların güzel bulunmasını sağlayan şey bu değildir. Bir manzaranın şurada ya da burada olmasının, dramatik bir kişiliğin tarihte yaşamış olup olmamasının bir önemi yoktur. Tiyatroda önemli olan hayranlık duyduğumuz kişinin tarihi boyutu değil güzelliğidir. Bu kişilik tamamen düş gücünün ürünü olsa bile hissettiğimiz duygularda en küçük bir azalma olmayacaktır. Bu konuda haklı olarak sanatçının oynadığı sahne gerçeğin bire bir benzeri olduğu yani ilüzyon kusursuz olduğu takdirde güzelden zevk alma duygusunun ortadan kaybolduğu söylenmektedir. Gerçekten de gözümüzün önündeki şeyler ya da insanlar gerçeğin ta kendisi gibi göründüklerinde zihnimizin bu görüntüye olan ilgisi azalmakta ve dolayısıyla estetik duygu diye bir şey oluşmamaktadır. Buna karşın şeyler ya da kahramanlar gerçekten tamamen kopmamalıdır zira o zaman da gerçekle herhangi bir ilgileri bulunduğunu düşünebilmek zorlaşmaktadır. Kim hangi an ve noktadan itibaren gerçeğe benzeme-zliğin izleyici için abartılı ve şok edici bir boyuta ulaştığını söyleyebilir ki? Şairler pek çok kez bilimsel açıdan saçma sapan bulunan, bizim de öyle olduğunu düşündüğümüz temaları bize kabul ettirmenin yolunu bulmuşlardır. Bizse alacağımız zevkten feragat etmek yerine farkında olduğumuz yanlışlara bile bile suç ortaklığı yaparız. Kesin olan bir şey varsa o da sanatçının zorunlu olarak boyun eğmesi gereken doğa ya da tarih yasaları bulunmadığı gerçeğidir. Sanat yapıtının bu özelliğinin kökeninde bulunan şey dışa vurduğu ve ilettiği içsel ruh halinin duygular ya da kavramlar değil imgeler şeklinde sunuluyor olmasıdır. Sanatsal bir izlenim edinmemize yol açan en önemli neden sanatçının duygular ya da aklımıza değil düş gücümüze seslenmesidir. Sanatçı şeyleri bize ne bilim adamının nesnel kavramına ne de bizim şeylerle gündelik yaşantımızda kurmuş olduğumuz gerçek bir ilişkiye benzer bir şekilde sunmamaktadır. Sanatçının

görevi, yapmış olduğu gerçeğe ilişkisi olmayan düzenlemeler ve içsel bir oyun aracılığıyla bizde estetik haz denilen özgün bir duygulanmaya yol açabilmektir. Bunu imgeler yapmaktadır. Oysa imgeler akla gelebilecek en plastik zihinsel malzemedir. Hiç de dayanıklı değildirler. İmgelerin yol açtığı duygulanma anlıktır. Bu duygulanma bilincimizde yer alan şeyin dışsallaştırılmış bir uzantısı olup, bir görünümünden başka bir şey olmadığı bu şeyi yeniden üretmek(=imge) zorundadır. Bilincimizdeki şeyde bir değişiklik olmadığından, bu şeyin imgesinin sunulmasının duygusal bir duruma yol açması kaçınılmazdır. Bilimin oluşturduğu kavramın amacı da gerçekliği ifade edebilmektir. Ancak kavram bu gerçekliği bir duygulanmaya yol açmadan ifade ettiği için onun da model olarak gerçeklikten yararlandığı söylenebilir. İmgenin kendine özgü ve ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu söylenebilir. İmge bir şeyin eyleme geçmesi sonucunda elde edilen içsel kopyası değildir. Katı kurallar tarafından belirlenmiş bilimsel bir çabanın ürünü de değildir. İmge özgür bir şeydir. Dışsal bir gerçekliğin yeniden üretilmiş kopyası olmaya mahkûm bir şey değildir. İmgeyle istediğiniz gibi oynayabilirsiniz. İmgenin içinde bulunduğumuz ruh haliyle ilişkisi vardır. Bu ruh hali değiştikçe imgenin görünümü de değişmekte örneğin insanın içi kararmakta ya da aydınlanmakta, canlı ya da cansız görünmektedir. İmgelerin yalnızca şeyler arasındaki gerçek ilişkileri dışa vurmak gibi bir yükümlülükleri yoktur. Bu yüzden insanın aklına geldiği, bilinç ya da bilinçaltının arzuladığı gibi art arda sıralanabilirler. İmgeler doğanın uymak zorunda bulunduğu katı kurallardan bağımsız hareket edebilmektedirler. Bu yüzden sanatçı için uyması gereken doğa kuralları diye bir şeyin bulunmadığını ve genel anlamda gerçeğin sanatsal alan dışında kalabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü sanatçının içinde devindiği dünya bir imgeler dünyası, düşe özgü düşsel bir evren, özgür zihinsel düzenlemelerden ibarettir (a.g.y. XVIII. Ders) demektedir.

Bu bakış açısı doğrultusunda değerlendirildiğinde 'sanatçı' denilen kişinin zaman içinde (son 40 yılda diyelim) giderek daha bir sorumsuzlaştığı ve medya sisteminin de ayakta kalabilmek için bu sorumsuzluk ya da ahlaksızlık sürecine ses çıkarmadığı görülmektedir. Oysa böylesine sorumsuzca davranmanın toplumsal bir bedeli olduğu ortadadır. Gelecek kuşakların sorumsuz ve ahlaksızca bir süreç içine çekilmesinde sanatın sahip olduğu özelliklerin yadsınması mümkün değildir:

Sanat aşkı, sanatsal etkinlikten alınan zevk insanın kendini aşıp geçmesini yani kendi kendisiyle ilgilenmeyi bırakmasını gerektirmektedir. Gerçekten de güçlü bir estetik izlenimin etkisi altında kaldığımızda bu yapının egemenliği altına girer, ondan kurtulamayız yani kendimizden geçer, kendimizi unuturuz. Çevremizde olup bitenleri, gündelik yaşamın sıkıntılarını, kişisel çıkarlarımızı unuturuz. Sanatın insanı teselli etmeye yönelik o büyük erdemi de bundan kaynaklanmaktadır. Sanat bizi teselli eder çünkü kendimizi unutmamızı sağlar.(a.g.y. XVIII. Ders)

Sanatı ahlaki açıdan doğru bir şekilde kullandığınızda insanlara yararlı olmasını

sağlamasınız bile zarar vermesini engelleyebilirsiniz. Oysa insana ahlaki açıdan bilinçli olarak zarar verecek ürünlerin engellenmemesi zaman içinde giderek bu türden üretimin -özellikle- sinema ve televizyon sektöründe belirleyici olmaya başlaması ve kazanç hırslının ahlaklı olmaya yeğlenmesine yol açmış gibidir. Toplumsal bir çöküşün başlangıç noktası da budur. Her ne kadar Modern toplumlarda aile, çocuk, gençliğe yönelik ahlaki açıdan koruyucu niteliğe sahip kurumlar varsa da bunların yeterince dinlenmediği ortadadır. Baudrillard'ın müstehcenleşmiş kitleler dediği şey tam da buna denk düşmektedir. Bu toplumlarda ahlak rasyonel bir olgu olmaktan çıkarak hiperrasyonel bir hale gelmiştir yani olasılaştırma mantığına uygun bir şekilde yolundan saptırılmıştır. Bu yüzden Türkiye'de henüz oluşma sürecini tamamlamamış rasyonel bir ahlak anlayışı oluşmadan doğrudan modern tüketim toplumuna özgü bir ahlak(sızlık) 'aşamasına' sıçranması bu toplumun tarihsel diyalektiğine aykırı görünmektedir. Çünkü böyle bir süreç toplumdaki insanların önemli bir bölümünün öteki radikal uca yani dogmatik-abartılı bir ahlak anlayışına sürükleyebileceği söylenebilir. Böyle bir toplumsal ahlaki açıdan dengesini yitirmiş bir toplumdur.

Teknolojik sıçrama Baudrillard'ın ifadesiyle gerçekle rasyonel ilişkisine radikal bir darbe vurmuştur. Özellikle gerçeklik duygusu üzerine oturduğu söylenen canlı yayınlar, haber programları, belgeseller,- bunların yanı sıra gerçeğe benzerlik ve gerçeklik izleniminden yararlanan sinema ve televizyon filmleri, dizi filmler- vb yapımlarda yukarıda sözü edilen mesafe bilinci ortadan kalkmış gibidir. Başlangıçta gerçek/gerçekliğe doğrudan gözlem ve deneyle ulaşan insan, ilk kuşak sayılabilecek, yukarıda sözünü ettiğimiz iletişim araçlarıyla gerçek/gerçekliğe aynı mesafe bilincinden yararlanarak -sunulan bilginin doğruluğunu araştırarak, tartışarak- ulaşma olanağına sahiptiler. Günlük gazete, haftalık dergi yazılan, gerçekçi roman ve öyküler, figüratif resimler, çizgi romanlar hatta sinemanın başlangıç yıllarına ait olup bittikten üç, beş, on gün, bir ay sonra gösterilen aktüalite filmleri, belgeseller okuyucu ya da izleyicinin bu gerçek/gerçeklik üzerinde düşünmesine, onu başkalarıyla tartışıp belli bir görüşe ulaşmasına izin vermektedir. Oysa günümüz (1970'lerden günümüze diyelim) iletişim araçları ve özellikle de televizyon ve İnternet aracılığıyla yapılan yayınlar o kadar yaygınlaşmıştır ki, gerçek/gerçekliğe doğrudan ulaşabilmek neredeyse olanak dışı hale gelmiştir. Üstelik teknolojik dayanaklar aracılığıyla kendisine ulaşılan şey Baudrillard'ın ifadesiyle gerçek/gerçekliğin kendisi değil onun kopyası(simülakrı)dır. Durkheim'in da

1- Burada gerçekliğin kendisinin nasıl bir gerçeklik düşüncesine tekabül ettiğini anlamakta yarar var. Simülasyon kuramı bize bir zamanlar var olan nesnel-toplumsal gerçeklikle, gerçeklik kavramının birbiriyle kesiştiği, birbirini doğruladığı, denk düştüğü, kavramın nesnel evrenin karşılığı olduğu dönemin sona ermiş olduğunu yani gerçekliğin bir bakıma ölmüş olduğunu ve onun yerini, onun görüntüsünün daha kusursuzuna sahip bir tür ölü, zombileşmiş, hipergerçekliğin aldığını; buna karşın kavramın bu mevcut görüntünün(= ölü gerçeklik görünümünün) karşılığı gibi görünmeyi sürdürdüğünü söylemektedir. Buradan ölü yaşamın/sistemin/düzenin kusursuz bir yaşam olduğu ve kendi kendini yeniden üretmekten başka bir şey yap(a)madığı sonucuna ulaşılmaktadır. Oysa gerçek yaşam çelişkiler üzerine kurulduğundan, sürekli olarak kendi kendini yenilemek durumundadır. Burada ölü bir toplumsaldan(=yani kitlelerden) söz etmek belki daha doğru olacaktır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının mevcut 'nesnel' bir gerçekliği yeniden üretmekten çok 'ölü' (nesnellik, gerçeklik, illüzyon, simülasyon gibi kavramların birbiriyle ilişkileri bu kuram çerçevesinde derinlemesine çözümlenmiş olduğundan burada söz etmiyoruz) bir toplumsal gerçekliği yeniden ürettikleri söylenebilir. Bu durumda hakikatin gerçeğin yerini nasıl aldığı daha doğrusu hakikat gerçeğin kendisidir demenin ne anlama geldiği anlaşılmalıdır. Sonuç olarak kitle iletişim araçlarının aslında ölü bir gerçekliği yeniden üretmekten başka bir şey yapamadıkları görülmektedir. Bu açıdan bilimsel çözümlene ve yorumlanı ölü bir gerçeklik açıklamasından başka bir şey yapamadıkları söylenebilir. Gerçekle görüntüsü/yansıması arasında hiçbir fark, hiçbir mesafe kalmadığı takdirde bir illüzyondan söz edilememekte, illüzyonun bulunmadığı yerde onun yerini simülasyon ve simülakrılar almaktadır.

söylediği gibi imge gerçeğin kendisi değildir. Teknoloji gerçek/gerçeklik¹ yerine onun kısmi, düzenlenmiş, kurgulanmış, kombine edilmiş kopyasını koyarak bunun gerçek olarak algılanmasını istemekte/dayatmaktadır. Üstelik dayatılan bu gerçeklik simülakrı konusunda soru sorulmasından da hoşlanmamaktadır. Çünkü gösterdiğini iddia ettiği gerçeği/gerçekliği size üzerinde düşünme fırsatı bırakmadan (bir anlamda mesafe bilincini yok ederek) olduğu gibi kabul etmenizi -ya da olduğu gibi reddetmenizi!- istemektedir.

Çünkü teknolojinin sunduğu görüntü ve ses şimdiki zaman dilimi içinde algılanıp, özümsemek durumundadır. Sunulan 'gerçekliği' durdurup sorgulayamazsınız. Bu bilgi tek yönlü, sorgulanması istenmeyen, bir tür tannısal öyleyse metafizik özellikler taşıyan bir bilgidir.

Görülebileceği gibi bu teknolojik donanım, düzenek ve sunum, toplumsal (ya da başka bir) gerçeğe/gerçekliğe gözlem ve deneye dayalı rasyonel/bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılmasını engellemektedir. Böylece gerçeği sorgulayarak sonuca ulaşmaya çalışan rasyonel düşünce saf dışı olmakta ve onun yerini gerçeğin simülakrılarını sorgular gibi yapan ancak aslında hiçbir şeyi sorgulamayan ya da bilimsel düşünceden kopuk bir hiperrasyonel yani rasyonel ötesi bir sözde sorgulama biçimi almaktadır. İletişimin non-stop yani 24 saat aralıksız ve yıl boyunca hiç durmadan sürüp gittiği modern toplumlar da rasyonel ve gerçek arasındaki bu mesafe bilincinin ortadan kaybolmasının bilimsel düşünce üretimine büyük bir darbe vurmuş olduğu ve Durkheim'in sözünü etmiş olduğu tehlikenin yeniden hortlamış olduğu görülmektedir². Yanlış bilimsel düşünce üretiminin ahlaksız bir toplumsal yapı oluşumu için en büyük tehlikelerden biri olduğunu söyleyen Durkheim'ı izleyerek gerçek/gerçeklikten kopmuş bir bilimsel düşüncenin gerçeği/gerçekliği doğru bir şekilde yansıtabilmesinin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Baudrillard'a bu evrende gerçek anlamda kuramsal çalışma yapılamayacağını söyleten, kendi yapmış olduğu kuramsal çalışmaya bile "patafizik" yakıştırması yapmasına yol açan şey budur.

Her ne kadar dürüst ve doğru bilgiler sunan kişi ve programlar olduğunu kabul etsek bile, bunların sayısının çok az olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü teknolojinin yol açtığı sorgulanamazlık bu tür programlarının çok sayıda benzerlerinin yapılmasına ve bu birincilerin güvenilirliklerinin sarsılmasına neden olabilmektedir. Bütün program, film, dizi vs yapımcıların dürüst olduklarını varsaydığımız zaman gerçek/gerçekliğe bu yoldan ulaşmanın bir anlamı olabilir mi? Gerçek/gerçeklik karşımızda dururken sırtımızı ona çevirip neden simülakrları üzerinde yoğunlaşalım ki? Üstelik simülakrlar üzerinde gözlem ve deney yapabilmek mümkün görünmemektedir çünkü bu teknoloji mevcut gerçekliği onun sahip olduğu süreklilik ve bütünselliğe uygun bir şekilde yeniden üretmekten acizdir. O bu gerçeği/gerçekliği kesik kesik, parça parça, kısmen sunduğundan bilimsel araştırma koşullarına uygun bir ortam sunabilmekten uzaktır. Son otuz ya da kırk yıl

2- Bak. J. Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, "Kod Metafizigi" başlıklı bölüm.

çinde modern toplumdaki bilimsel düşüncenin önemli bir kısmının –özellikle sosyal bilimler alanından söz etmek gerekirse- teknolojinin bu büyüleyiciliğine kapıldığını ve henüz bu büyülenmeden kurtulamamış olduğu söylenebilir.

Bu açıdan Baudrillard'ın simülasyon evrenini aynı zamanda modern toplumlarda karşımıza çıkan bir tür bilimsel duraklama dönemi gibi kabul etmek sanırım çok büyük bir yanlılığı olmaz. Bu da Türkiye ve benzeri toplumlarda yaşayan araştırmacıların devreye girerek evrensel bilgi üretimine kişisel katkı ve kolektif katkılarda bulunabilmesi için en uygun zamanlardan biridir.